

Dragan Prole

PRIMER MULTIDISCIPLINARNOG RADA

(Ana Vukmanović: *Granična bića usmene lirike: Poetske refleksije o Drugom u južnoslovenskoj usmenoj lirici*, Udruženje folklorista Srbije, Beograd, 2024)

U svojoj studiji Ana Vukmanović tematizuje načine na koje usmena lirska poezija registruje mnogostruke relacije sa drugim, odnosno stranim. Knjiga se sastoji od deset poglavlja od kojih su neka vezana za karakteristične teme fenomenologije stranog, poput dijaloga, susretanja, graničnih bića, poželjnih i nepoželjnih drugih, dok su neka određena tematskim korpusima koji dominiraju u usmenim lirskim pesmama, poput *kraljice*, tišine, nespazuma, animalnog drugog. Prvorazredni doprinos ove knjige sastoji se u dekonstrukciji uvreženih predrasuda kojima usmena poezija kao prvobitna refleksija međuljudskih relacija, te odnosa prema prirodi i svetu, kao „maternji jezik ljudskog roda” (Haman) – nužno ima elementarne predstave o stranom kao pretećem, neželjenom, kao principu od kojeg se po svaku cenu treba od-

braniti. Umesto banalne predstave o stranom kao pretećoj instanci, susrećemo čitav niz motiva i pojava koji demonstriraju izuzetno razučeni i složeni sluh za strano. Autorka najpre pokazuje kako mesto susreta sa stranim i samo mora biti drugost u odnosu na svakidašnjicu, pa otuda nisu u pitanju polje niti pitomina nego su to ili neke udaljene vode ili gora. Naglašen je osećaj stranosti u vojničkim ili pečalbarskim pesama jer, nasuprot svadbenim ili ljubavnim, kod njih nema govora o odomaćivanju, nema težnje za prijemom u novu sredinu.

Posebno se čine uspešne analize konkretnih motiva, po pravilu potkrepljene minucioznim analizama pesničkog materijala. Tako se htonski kult plodnosti u slučaju lirike prevodi u moć plodnosti žene i njenog kapaciteta da prelazi granice, da sjedini razdvojene svetove kako bi na osnovu tog ujedinjavanja nastao novi život. Naročito je interesantan motiv *kraljice* koje su za usmenu liriku svojevrsno otelovljenje kosmičke promene. Višestruke su njene transgresije, dinamika i neograničen kapacitet promene. One raskidaju s identitetom, ukidaju ulogu, odbacuju predodređenu funkciju. Ipak, kraljičina pozicija nepripadanja se ujedno ispostavlja i kao snaga i kao slabost. Nedostatak čvršće društvene povezanosti i snažne ukorenjenosti u zajednici prepoznata je kao slabost, dok se element sakralnosti, onostrane natprirodnosti koji odlikuje kraljice razume kao njihova najveća snaga.

Tematski usmena lirika prevashodno se bavi svadbenim i predsvadbenim fenomenima i prilikama, ali u njoj značajno mesto zauzima i lov, kako zbog dodatnog potuđivanja lirskih subjekata transformacijom u neki životinjski lik, tako i usled analogija između situacije zavođenja i doživljaja lova. Daleko od toga da samo beleži i registruje kolektivna iskustva, usmena lirika vešto koristi motive moguće manipulacije lepotom ili vinom kao sredstvima iskoraka iz naviknutog i uobičajenog. Takođe, tu je i motiv pobune, neposlušnosti, mogućnosti drugačijeg izbora, koji je u vreme nastanka usmene lirike mogao biti pevan, ali je izuzetno teško mogao biti življen. *Usmena poezija se u tom smislu ispostavila i kao svojevrsni medij pobune.* Nasuprot uvreženom razumevanju da je usmena poezija po definiciji izraz starog sveta i konzervativni čuvar tradicije, Ana Vukmanović nam na konkretnim primerima pokazuje njene kapacitete za osporavanje postojećeg poretka i njegovo dovođenje u pitanje.

Kada devojka sama bira tuđina junaka, ona odbija tadašnju praksu da joj mladoženju određuju drugi i skicira obrise jednog sveta u kojem su mogući slobodan izbor i ostvarenje lične želje kada je reč o životnom partneru. Nadalje, budući da realizacija željene ljubavi sa momkom iz tuđe zemlje ne teče glatko i samorazumljivo nego je puna izazova i teškoća, ona zahteva vanredne, dodatne napore. Tako usmena lirika često skicira savladavanje značajnih prirodnih prepreka, bilo da su one naznačene nepreglednim, širokim poljem, bilo da su predstavljene kao visoke planine i duboke vode.

Premda autorka sjajno primećuje kako lirske pesme nude izvanredne primere kulture osporavanja koji ruše i odbacuju klišeje i formiraju predstave o mogućoj, alternativnoj stvarnosti treba se čuvati od pomisli da je stranac u usmenoj poeziji predstavljen isključivo kao pozitivan junak koji ne čini drugo nego unosi nered i pravi dar-mar usred krutog patrijarhalnog poretka sa njegovim nametanjima uloga, izbora i odluka. Odlični su redovi u kojima Ana Vukmanović zapaža da svrha lirskih pesama nije bila vezana za razaranje patrijarhalnog poretka, jer ta poezija na prvom mestu ne poziva na delanje, ona svakako ne emituje revolucionarne poruke i pokliče. Lirska je poezija, makar bila i usmena, najstarija, uvek vezana za određena stanja subjektivnosti, za registraciju njenih najintimnijih čežnji, želja i nastojanja. Pravo na želju, na izbor, na slobodu otuda imaju svoje korene u lirskoj poeziji, a na osnovu njih su se docnije razvili presudni stubovi naše civilizacije. Sama po sebi ona je utoliko i unutar i izvan patrijarhalnog poretka. Beležeći takođe i negativne pojave stranaca, autorka najpre uočava da one imaju za posledicu isključivanje svega što je drugačije iz poznatog sveta. Pritom ne propušta da uoči da se takva pozicija ne može provesti do kraja, ne može se totalizovati – pa otuda s pravom naglašava nužnost njene relativizacije. Naposletku se ispostavlja da uprkos negativnom, neprijateljskom odnosu prema Drugima, oni nužno dobijaju višeznačne nijanse, pa se tako čak i negativni stranci karakterišu kao nepoželjni i neželjeni, ali moćni, snažni, sposobni. Poslednje poglavlje tematizuje odnose između ljudi i životinja, posebno u situacijama susreta i kriza, pokazujući sposobnost transformacije ljudskosti zahvaljujući kojoj se stekla mogućnost proširenja i obogaćenja ljudskog onim animalnim kvalitetima koji su prethodno priznati kao vredni i afirmativni. Knjiga Ane Vukmanović izuzetan je primer multidisciplinarnog rada koji na istom zadatku okuplja folkloristiku, etnologiju i

filozofiju. Kao vodeći teorijski uzor očekivano je izabran Bernhard Waldenfels, osnivač fenomenologije stranog, ali je pored njega tu i čitava plejada mislilaca i njihovih dela, počevši od Van Genepovih *Obreda prelaza* pa do najnovijih antropoloških i etnoloških studija. Zbog svega rečenog, ovu knjigu u najboljoj veri preporučujemo za čitanje.